

EGZISTENCIJALNA NESIGURNOST I BRAČNI ODNOSI: PREGLED RADOVA, GLAVNIH ISTRAŽIVAČKIH NALAZA I ZAKLJUČAKA

Jelena Šakotić-Kurbalija^{1a}, Dragan Kurbalija^b, Biljana Trifunović^a

^a Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

^b Poljoprivredna škola sa domom učenika Futog

Rezime: U radu je dat pregled najvažnijih nalaza istraživanja bračnih odnosa preduzetih u okviru projekta "Efekti egzistencijalne nesigurnosti na pojedinca i porodicu u Srbiji". Prvo istraživanje je bilo usmereno na populaciju žena, koje žive u bračnoj ili vanbračnoj zajednici. Drugo istraživanje je bilo usmereno na bračne parove; dok su trećim istraživanjem obuhvaćeni pojedinci oba pola, koji su minimum godinu dana u vezi, bez obzira da li žive sa partnerom/partnerkom ili ne. Na osnovu desetogodišnjeg iskustva u prikupljanju podataka o funkcionisanju bračnih odnosa u Srbiji, jasno nam je da su za spoznavanje kompleksnih interpsihičkih procesa, ne samo najdragoceniji, već praktično i neophodni podaci prikupljeni od oba partnera. Međutim, kada je učešće u istraživanju dobrovoljno i bez ikakve nadoknade, praktično jedini koji vrate u potpunosti popunjene obe upitničke baterije su bračni partneri koji su vrlo zadovoljni svojim odnosom ili makar imaju potrebu da se tako predstave. Zato, ma koliko velike uzorke imali, ne možemo uopšte zaključivati o "stanju bračnih odnosa u Srbiji", ali, na osnovu prikupljenih odgovora, možemo zaključivati o povezanosti ispitivanih varijabli. Kada se podaci prikupljaju na pojedincima koji su u braku ili vanbračnoj vezi, nešto je veći varijabilitet zadovoljstva odnosom, ali se može zaključivati samo o intrapsihičkim procesima u bračnom kontekstu.

Ključne reči: partnerski odnosi, zadovoljstvo odnosom, kvalitet bračnog odnosa, stabilnost bračnog odnosa, potencijal za razvod

Uvod

U periodu od 2011-2019. godine, kao deo projekta "Efekti egzistencijalne nesigurnosti na pojedinca i porodicu u Srbiji", koji je finansiralo Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije (DN 179022), preduzeta su i tri obimnija istraživanja vezana za bračne odnose.

¹⁰ jelenasakotickurbalija@ff.uns.ac.rs

Prvo istraživanje je vršeno samo na populaciji žena. Predstavljalo je nastavak i proširenje istraživanja iz doktorske disertacije prvopotpisane autorke ovog rada (Šakotić-Kurbalija, 2011). Finalna baza podataka iz ovog istraživanja sadrži odgovore prikupljene na uzorku od 2306 žena, različitog socio-ekonomskog statusa, starosti od 19 do 76 godina, koje žive u bračnoj ili vanbračnoj zajednici od 6 meseci do 52 godine. Procena kvaliteta njihovog bračnog odnosa je vršena DAS skalom (*DAS - Dyadic Adjustment Scale*: Spanier, 1976; 1989); a ona obuhvata: procenu slaganja bračnih partnera po pitanjima koja su od značaja za svakodnevno funkcionisanje (konsenzus); procenu bračnog zadovoljstva (opšte zadovoljstvo brakom, poverenje u partnera, učestalost bračnih konflikta, stepen bračne tenzije, doživljaj međusobne netrpeljivosti i lični odnos prema budućnosti braka); procenu stepena usaglašenosti bračnih partnera u ispoljavanju emocija i seksualnim odnosima; i procenu stepena bliskosti i kvaliteta komunikacije među partnerima (kohezivnost). Ispitana je i (ne)stabilnost njihovog bračnog odnosa (primenom Indeksa bračne nestabilnosti (*Marital Instability Index*: Booth, Johnson & Edwards, 1983); odnosno njihov potencijal za razvod, što obuhvata: prisustvo razmišljanja o razvodu braka, postojanje razgovora sa prijateljima o razvodu i postojanje razgovora o razvodu braka sa bračnim partnerom, u prethodnih godinu dana. Pored toga, prikupljeni su podaci o samoopažanju i opažanju partnerovih osobina ličnosti, te o doživljaju razlika u "vrednosti" partnera (skalom *MVI-7; Mate Value Inventory*: Kirsner, Figueredo & Jacobs, 2003); o obrascima partnerske afektivne vezanosti (skraćenom verzijom Inventara iskustava u bliskim vezama (*Experiences in Close Relationships Inventory – ECR*: Brennan, Clark & Shaver, 1998; modifikacija Kamenov i Jelić, 2003), o doživljaju lične efikasnosti u rešavanju bračnih konflikata (skalom *Perceived efficacy in solving intimate conflict scale*: Fincham & Bradbury, 1987), o doživljenim stresnim događajima (u bračnom odnosu i van njega) i njihovom subjektivnom značaju za ispitanice, odnosno, nivou stresa koji pobuđuju (modifikovanom i skraćenom verzijom skale *SLE (Survey of Life Events*: Bradbury, 1990); modifikacija: Šakotić-Kurbalija, 2011)); o opštem psihofizičkom zdravlju (*Skalom psihofizičkog zdravlja - SPFZ-1*: Majstorović, 2011), strategijama prevladavanja stresa (*Brief COPE Scale*: Carver, 1997), te o iskustvima iz prošlosti, sadašnjosti i nameri da se profesionalna psihološka pomoć traži u budućnosti, kao i o razlozima zbog kojih ispitanice imaju ili nemaju nameru da traže profesionalnu psihološku pomoć (Šakotić-Kurbalija, 2011). Od sociodemografskih varijabli, prikupljeni su podaci o starosti ispitanica, starosti njihovih partnera, subjektivnoj proceni visine mesečnih prihoda domaćinstva u odnosu na prosek u našoj sredini, o stambenim uslovima života porodice, stepenu obrazovanja supružnika,

ispitanicinom i partnerovom radnom statusu, o njihovom redosledu rođenja, dužini njihove veze pre braka (dužini "zabavljanja"), dužini zajedničkog života, o bračnom statusu (venčani i nevečani), o broju članova domaćinstva i njegovoj strukturi, o broju i polu zajedničke dece, i dece iz prethodnih veza.

U drugom istraživanju su ispitanici bili bračni parovi. Ova baza podataka sadrži odgovore prikupljene od oba bračna partnera na uzorku od 498 parova, različitog socio-ekonomskog statusa, koji žive zajedno od šest meseci do 57 godina. Uz sve navedene varijable (iz prethodnog istraživanja), od bračnih parova su prikupljeni i podaci o raspodeli kućnih poslova i odgovornosti među bračnim partnerima, te o zadovoljstvu postojećom raspodelom; kao i podaci o komunikacijskim kompetencijama (*Communicative Competence Scale*: Wiemann, 1977). Od sociodemografskih varijabli, prikupljeni su podaci o: starosti supružnika, stepenu njihovog obrazovanja, radnom statusu, mesečnim prihodima u domaćinstvu, veličini mesta u kom su odrastali, veličini mesta gde trenutno žive, broju i polu dece, broju članova domaćinstva, dužini veze pre stupanja u brak i o bračnom stažu. U istraživanju sprovedenom na bračnim parovima, posebna pažnja je bila usmerena na polne razlike (utvrđivanje da li su istraživane varijable na različit način povezane kod muškaraca i kod žena), kao i na raspodelu poslova i odgovornosti među bračnim partnerima, te na njihovu povezanost sa socio-ekonomskim varijablama, kvalitetom i stabilnošću bračnog odnosa.

Treće istraživanje je preduzeto u cilju boljeg sagledavanja disfunkcionalnih partnerskih odnosa, a vršeno je sa 2 upitničke baterije. Prvom baterijom su prikupljeni podaci na 738 ispitanika, a obuhvaćeni su: kvalitet bračnog odnosa (meren skalom *DAS - Dyadic Adjustment Scale*: Spanier, 1976; 1989), bračna nestabilnost (merena Indeksom bračne nestabilnosti (*Marital Instability Index*: Booth, Johnson & Edwards, 1983)), obrasci afektivne vezanosti (*The Relationships Questionnaire - RQ*: Bartholomew & Horowitz, 1991), depresivnost, anksioznost i stres (*DASS-21*: Lovibond & Lovibond, 1995), ljubomora (*Multidimensional jealousy scale*: Pfeiffer & Wong, 1989), sklonost prevari/neverstvu (*The Infidelity Scale*: Drigotas, Safstrom & Gentilia, 1999), dijadna empatija (*Interpersonal Reactivity Index for Couples - IRIC*: Pélouquin & Lafontaine, 2010) i taktike rešavanja konflikata (*Revised Conflict Tactics Scale*: Strauss & Douglas, 2004). Drugom upitničkom baterijom su prikupljeni podaci od 926 ispitanika o kvalitetu braka (*Dyadic Adjustment Scale - DAS*: Spanier, 1976; 1989), bračnoj (ne)stabilnosti (*Marital Instability Index*: Booth, Johnson & Edwards, 1983), ljubavnim stilovima (*Love attitudes scale - LAS*: Hendrick &

Hendrick, 1990), afektivnoj vezanosti (*Experiences in Close Relationships Scale*: Brennan, Clark & Shaver, 1998) i sklonosti prevari/neverstvu (*The Infidelity Scale*: Drigotas, Safstrom & Gentilia, 1999).

Glavni istraživački nalazi

Kako su različita istraživanja pokazivala da su ekonomske poteškoće jedan od značajnih faktora porodičnog i bračnog stresa, te da značajno utiču na kvalitet bračnih odnosa, nivo bračnih konflikata i bračnu stabilnost (pregled istraživanja dat u: Šakotić-Kurbalija, 2016); naše istraživanje je imalo za cilj da utvrdi koji su indikatori ekonomskog statusa značajno povezani sa kvalitetom i stabilnošću bračnih odnosa u Srbiji.

Ekonomski status se najčešće meri preko visine mesečnih prihoda i preko posedovanja različitih materijalnih dobara; a u nekim istraživanjima i preko finansijske zaduženosti i preko odnosa finansijskih prihoda i potrošnje. U cilju utvrđivanja kako su u našoj sredini različiti indikatori ekonomskog statusa povezani sa različitim aspektim kvaliteta braka i potencijalom za razvod, kao indikatori ekonomskog statusa ispitani su: subjektivna procena visine mesečnih prihoda u domaćinstvu, u odnosu na prosek u našoj sredini; radni status oba partnera; rešenost stambenog pitanja; postojanje znatnih promena vezanih za posao, kod oba partnera; postojanje znatnih promena u visini mesečnih prihoda; finansijska opterećenja: dugoročni kredit, davanje pozajmice ili žirantstvo, i odnos mesečnih prihoda i potrošnje. Pored registrovanja postojanja određenih životnih događaja, registrovan je i njihov subjektivni značaj, odnosno nivo stresa koji pobuđuju, jer rezultati pojedinih istraživanja sugerišu da je za bračnu stabilnost mnogo značajniji subjektivni doživljaj ekonomske moći, odnosno nivo ekonomskog stresa koji bračni partneri doživljavaju, nego objektivni ekonomski status porodice.

Naši nalazi ukazuju da nisu svi indikatori ekonomskog statusa značajno povezani sa karakteristikama bračnog odnosa. Najosetljivijim indikatorom se pokazao negativan odnos mesečnih prihoda i potrošnje, odnosno veća potrošnja od prihoda (što se manifestuje kroz pozajmljivanje novca, kašnjenje u plaćanju mesečnih računa, prekoračenje dozvoljenog minusa na tekućem računu i sl.). Što je prisutan veći nivo stresa kod ovog indikatora to je izraženija bračna nestabilnost, odnosno veći je potencijal za razvod kod žena (Šakotić-Kurbalija i Kurbalija, 2011).

Rezultati naših istraživanja su pokazali i da je skup ispitivanih varijabli ekonomskog statusa statistički značajno povezan sa doživljajem kvaliteta bračnog

odnosa, i to sa svakom njegovom dimenzijom pojedinačno. Utvrđeno je, takođe, da značajnost pojedinačnog doprinosa ispitivanih indikatora ekonomskog statusa nije ista za sve aspekte kvaliteta bračnog odnosa. Jedino je odnos mesečnih prihoda i potrošnje značajno povezan i sa doživljajem kvaliteta bračnog odnosa u celini i sa svakom njegovom dimenzijom, i to tako da su veći troškovi od primanja u negativnoj korelaciji i sa percepcijom kvaliteta bračnog odnosa u celini, i sa svakom njegovom dimenzijom pojedinačno (Šakotić Kurbalija, Mihić i Kurbalija, 2012).

Međutim, važno je istaći da, iako su statistički značajni, rezultati naših istraživanja (Šakotić-Kurbalija, Trifunović i Kurbalija, 2017) dosledno pokazuju da su efekti ekonomskog stresa na doživljaj kvaliteta bračnog odnosa i bračnu stabilnost relativno slabi. Niski mesečni prihodi i dugoročni krediti su povezani sa percepcijom braka kao manje kvalitetnog, ali nisu značajno povezani sa bračnom nestabilnošću; dok su troškovi koji prevazilaze primanja i postojanje neisplaćenih dugova izdvojeni kao zajednički prediktori i kvaliteta braka i bračne nestabilnosti, a najviše su povezani sa bračnim zadovoljstvom i afektivno–seksualnom usaglašenošću. Pretpostavljamo da finansijski problemi menjaju celokupnu dinamiku bračnog odnosa tako što dovode do povišene tenzije kod partnera, da to vodi ka učestalim konfliktima, međusobnoj netrpeljivosti, da dolazi do smanjenja emotivne i seksualne bliskosti i pada u opštem zadovoljstvu brakom, a onda i do bračne nestabilnosti.

U našoj sredini, najveći uticaj, od ispitivanih ekonomskih indikatora, na niži stepen bliskosti i kvaliteta komunikacije među partnerima, kao i na slaganje bračnih partnera po pitanjima koja su od značaja za svakodnevno funkcionisanje ostvaruju niski mesečni prihodi, dugoročni krediti, i veći troškovi od primanja. Utvrđeni istraživački nalazi upućuju na zaključak da navedene finansijske teškoće otežavaju dogovor između supružnika o načinu vođenja finansija i upravljanja zajedničkim novcem, što može biti posledica učestalih svađa koje mogu biti prouzrokovane i različitim viđenjima načina prevazilaženja postojećih finansijskih problema (Šakotić-Kurbalija, i sar., 2017).

Posebna pažnja u ispitivanju bračnih parova je bila usmerena na raspodelu odgovornosti među bračnim partnerima, te na njihovu povezanost sa socio-ekonomskim varijablama, kvalitetom i stabilnošću bračnog odnosa. Dobijeni rezultati ukazuju da percepciji kvaliteta bračnog odnosa kod muškaraca i kod žena najviše doprinosi zadovoljstvo raspodelom odgovornosti u donošenju odluka i podelom poslova u domaćinstvu. Nalazi sugerišu da za percepciju kvaliteta bračnog

odnosa nije bitno kakva je raspodela odgovornosti u braku, koliko je bitno zadovoljstvo tom raspodelom (Šakotić-Kurbalija i Kukulj, 2016).

U predikciji percepcije bračnog kvaliteta i bračne stabilnosti, značajnim su se pokazali zadovoljstvo donošenjem odluka, raspodela odgovornosti u donošenju odluka vezanih za provođenje slobodnog vremena i učešće muškarca u obavljanju tradicionalno muških poslova. Utvrđeno je da se parovi koji zajedno donose odluke statistički značajno razlikuju od parova koji ne donose zajedno odluke u odnosu na varijable kvaliteta bračnog odnosa, varijable bračne stabilnosti i varijable zadovoljstva donošenjem odluka. Nalazi sugerišu da parovi koji su u bračnoj zajednici, gde se odluke donose zajedno, iskazuju veći stepen slaganja u izražavanju emocija i seksualnim odnosima, veću usaglašenost u zajedničkom provođenju slobodnog vremena, veće slaganje u važnim bračnim pitanjima, kao i veće zadovoljstvo bračnim odnosom. Takođe, žene, koje donose odluke u dogovoru sa suprugom, procenjuju veći stepen zadovoljstva raspodelom donošenja odluka (Šakotić-Kurbalija, 2016; Šakotić-Kurbalija i Kukulj, 2016).

Na osnovu svih rezultata koji govore o mogućnosti predikcije psiholoških karakteristika bračnog odnosa putem različitih sociodemografskih varijabli, stepena anksioznosti i izbegavanja u partnerskom afektivnom vezivanju, razlika u proceni lične i partnerove vrednosti, doživljenih stresnih događaja i izbora strategija za prevladavanje stresa (Martonoški, Šakotić-Kurbalija, i Kurbalija, 2015; Šakotić-Kurbalija, 2011; Šakotić-Kurbalija, Maksimović, i Kurbalija, 2015; Šakotić-Kurbalija, Stojaković, i Kurbalija, 2013), može se zaključiti da ispitani set prediktorskih varijabli najviše pruža mogućnost predviđanja zadovoljstva brakom (oko dve trećine varijanse), a najmanje potencijala za razvod (oko jedne trećine varijanse). Pri tom je bračna nestabilnost povezana sa doživljajem veće lične vrednosti u odnosu na partnera, kumulativnom sumom stresa koji potiče od neprijatnih životnih događaja i sklonošću ka izbegavanju bliskosti u partnerskim odnosima. S druge strane, bračna stabilnost je pre svega povezana sa samoprocenom visoke lične efikasnosti u rešavanju bračnih konflikata i sa traženjem emocionalne podrške i razumevanja od drugih pri suočavanju sa stresom (Šakotić-Kurbalija, 2016).

Rezultati ovog istraživanja potvrđuju nalaze dosadašnjih istraživanja koji dosledno ukazuju na postojanje značajnih polnih razlika u percepciji kvaliteta bračnog odnosa. Pri tom, muškarci imaju značajno pozitivniji doživljaj kvaliteta bračnog odnosa, i to na svakoj dimenziji (Šakotić-Kurbalija i Kurbalija, 2015).

Zaključci i uvidi

Prvi uvid se odnosio na strukturu uzorka ispitanika i mogućnost uopštavanja dobijenih rezultata. Po pravilu, naši ispitanici su oni koji su relativno zadovoljni svojim bračnim odnosima, jer oni koji su nezadovoljni najčešće ne žele da se uključe u ispitivanje. Zato, na osnovu odgovora koje prikupimo od ispitanica i ispitanika koji dobrovoljno (bez ikakve nadoknade) prihvate da učestvuju u naučnim istraživanjima, uopšte ne možemo zaključivati o populaciji, u ovom slučaju o "stanju bračnih odnosa u Srbiji". Međutim, na osnovu prikupljenih odgovora možemo zaključivati o povezanosti ispitivanih varijabli. Pri tom, kada se podaci prikupljaju na pojedincima koji su u braku ili vanbračnoj vezi, nešto je veći varijabilitet zadovoljstva odnosom, ali se može zaključivati samo o intrapsihičkim procesima u bračnom kontekstu.

Drugi uvid se odnosio na distinkciju između bračne nestabilnosti i potencijala za razvod. Preuzimajući skraćenu formu *Indeksa bračne nestabilnosti* (Marital Instability Index: Booth, Johnson & Edwards, 1983) od Tadinac, Kamenov, Jelić i Hromatko (2005), Šakotić-Kurbalija (2011) je preuzela i sintagmu "potencijal za razvod" kao sinonim za bračnu nestabilnost, ali naknadno (Šakotić-Kurbalija, 2016) pravi razliku između bračne nestabilnosti i potencijala za razvod, posmatrajući bračnu nestabilnost kao relaciju, a potencijal za razvod kao individualnu karakteristiku – stepen individualne spremnosti partnera na razvod (Šakotić-Kurbalija, 2016). U čemu se ogleda značaj ove distinkcije!? U istraživanjima bračnih odnosa često se ispituje samo jedan od partnera. Čak i kada se ispituju oba partnera, u statističkim analizama njihovi odgovori se najčešće razdvajaju i posmatraju samo kao delovi zavisnih uzoraka, a ne kao jedinstven rezultat nekog para. Kako je spremnost jednog od partnera da pokrene razvod braka nužan i dovoljan uslov za završetak postojećeg bračnog odnosa, bez obzira da li će doći do formalnog, zakonskog okončanja bračne zajednice ili samo do fizičkog razdvajanja bračnih partnera, informacija o postojanju takve namere samo jednog partnera nam je dovoljna da zaključimo da su brak i bračni odnos nestabilni. Međutim, ukoliko imamo samo informaciju da jedan od partnera ni ne pamišlja na razvod, na osnovu toga ne možemo izvući pouzdan zaključak da je reč o stabilnom bračnom odnosu, jer je moguće da druga osoba u paru ima sasvim drugačije potrebe i planove u vezi sa njihovom zajedničkom budućnošću. Dakle, brak i bračni odnos mogu biti nestabilni, a da pritom jedan partner (koji može biti naš ispitanik) izveštava o niskom potencijalu za razvod. Zato je primerenije iskaze ispitanika tretirati kao njihovo individualno svojstvo, a ne kao stanje i svojstvo partnerskog

odnosa. Samo u slučaju da pojedinac izveštava o (sopstvenoj) spremnosti na razvod možemo govoriti o tome da je bračni odnos nestabilan (Šakotić-Kurbalija i Trifunović, 2019).

Treći uvid i opšti zaključak je da (ne)stabilnost i kvalitet bračnog odnosa predstavljaju relativno nezavisne dimenzije, kako su to, u skladu s postavkama Teorije socijalne razmene, svojom tipologijom predvideli Lewis i Spanier (1979) - parovi koji su zadovoljni bračnim odnosom mogu imati kako stabilan, tako i nestabilan brak; kao što parovi koji nisu spremni na razvod braka, ne moraju uopšte biti zadovoljni bračnim odnosom.

Svi napred navedeni nalazi, pored naučnog značaja, sadrže i važne praktične implikacije, a svakako pružaju dragocenu polaznu osnovu za dalja istraživanja u oblasti bračnih odnosa u našoj sredini. U toku je pisanje monografije „Disfunkcionalni partnerski odnosi: faktori rizika i prevencija“, gde će, na osnovu dosadašnjih istraživačkih nalaza (nastalih u okviru ovog projekta), fokus biti na praktičnim implikacijama i predlozima programa razvoja psiholoških veština potrebnih za kvalitetne bračne i porodične odnose.

Literatura

- Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991). The Relationships Questionnaire (RQ). *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226-44.
- Booth, A., Johnson, D., & Edwards, J. N. (1983). Measuring Martial Instability. *Journal of Marriage and the Family*, 45, 387-393.
- Bradbury, T. N. (1990). *Survey of life events* (Unpublished manuscript). University of California, Los Angeles.
- Brennan, K. A., Clark, C. L., & Shaver, P. R. (1998). Self-report measurement of adult romantic attachment: An integrative overview. In J. A. Simpson & W. S. Rholes (Eds.), *Attachment theory and close relationships* (pp. 46-76). New York: Guilford Press.
- Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the brief cope. *International Journal of Behavioral Medicine*, 4(1), 92.
- Drigotas, S. M., Safstrom, C. A., & Gentilia, T. (1999). An investment model prediction of dating infidelity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(3), 509-524.

- Fincham, F. D., & Bradbury, T. N. (1987). Cognitive processes and conflict in close relationships: An attribution-efficacy model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(6), 1106.
- Hendrick, C., Hendrick, S. S., & Dicke, A. (1998). The love attitudes scale: Short form. *Journal of Social and Personal Relationships*, 15(2), 147-159.
- Kamenov, Ž. i Jelić, M. (2003). Validacija instrumenta za mjerenje privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa: Modifikacija Brennanova Inventara iskustava u bliskim vezama. *Suvremena psihologija*, 6, 73–91.
- Kirsner, B. R., Figueredo, A. J., & Jacobs, W. J. (2003). Self, friends, and lovers: Structural relations among Beck Depression Inventory scores and perceived mate values. *Journal of Affective Disorders*, 75(2), 131-148.
- Lewis, R., & Spanier, G. (1979). Theorizing about quality and stability of marriage. In W. R. Burr, R. Hill, F. I. Nye, & I. L. Reiss (Eds.), *Contemporary Theories about the Family* (pp. 268–94). New York: Free Press.
- Lovibond, P. F., & Lovibond, S. H. (1995). DASS 21= Depression, Anxiety Stress scales. "The structure of negative emotional states: Comparison of the depression anxiety stress scales (DASS) with the Beck depression and anxiety inventories". *Behaviour Research and Therapy*, 33, 335-343.
- Majstorović, N. (2011). *Skala psihofizičkog zdravlja*. Neobjavljen materijal.
- Martonoški, S., Šakotić-Kurbalija, J. i Kurbalija D. (2015). Povezanost samoopažanja i percepcije kvaliteta bračnog odnosa kod žena. *Knjiga sažetaka sa naučno-stručnog skupa Savremeni trendovi u psihologiji* (str. 147-148). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Péloquin, K., & Lafontaine, M. F. (2010). Measuring empathy in couples: Validity and reliability of the interpersonal reactivity index for couples. *Journal of Personality Assessment*, 92(2), 146-157.
- Pfeiffer, S. M., & Wong, P. T. (1989). Multidimensional jealousy. *Journal of Social and Personal Relationships*, 6(2), 181-196.
- Spanier, G. B. (1976). Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family*, 2, 15–28. doi: 10.2307/350547
- Spanier, G. B. (1989). *Manual for the Dyadic Adjustment Scale*. North Tonowanda, New York: Multi-Health Systems.

- Straus, M. A., & Douglas, E. M. (2004). A short form of the Revised Conflict Tactics Scales, and typologies for severity and mutuality. *Violence and Victims*, 19(5), 507-520.
- Šakotić-Kurbalija J., Mihić I. i Kurbalija D. (2012). Povezanost ekonomskog statusa sa kvalitetom bračnog odnosa. U A. Brajša Žganec, J. Lopižić, i Z. Penezić (Ur.), *Knjiga sažetaka sa 20. Godišnje konferencije hrvatskih psihologa „Psihoški aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstava“* (str. 259). Zagreb, Hrvatsko psihološko društvo.
- Šakotić-Kurbalija, J. (2011). *Karakteristike bračnog odnosa i traženje psihološke pomoći* (Neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
- Šakotić-Kurbalija, J. (2016). *BRAČNI ODNOSI U SRBIJI: povezanost kvaliteta, potencijala za razvod i spremnosti za traženje psihološke pomoći*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Šakotić-Kurbalija, J. i Kukulj, N. (2016). Povezanost kvaliteta bračnog odnosa i potencijala za razvod sa podelom odgovornosti među partnerima. *Knjiga rezimea sa Šestog kongresa psihoterapeuta Srbije: Društvo i psihoterapija* (str. 20). Beograd: Savez društava psihoterapeuta Srbije.
- Šakotić-Kurbalija, J., i Trifunović, B. (2019). Povezanost potencijala za razvod i psihofizičkog zdravlja žena. *Godišnjak Filozofskog fakulteta, Novi Sad*, 44(1), 147 - 168.
- Šakotić-Kurbalija, J. i Kurbalija D. (2011). Povezanost potencijala za razvod braka sa različitim indikatorima ekonomskog statusa. *Knjiga rezime sa naučno-stručnog skupa Savremeni trendovi u psihologiji* (str. 145-147). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Šakotić-Kurbalija, J. i Kurbalija D. (2015). Kvalitet bračnih odnosa u Srbiji iz ženskog i muškog ugla. *Knjiga rezimea sa Petog kongresa psihoterapeuta Srbije: Ljubav i psihoterapija* (str. 134). Beograd: Savez društava psihoterapeuta Srbije.
- Šakotić-Kurbalija, J., Maksimović, S. i Kurbalija D. (2015). Predikcija potencijala za razvod kod žena na osnovu sociodemografskih varijabli. *Knjiga rezime sa naučno-stručnog skupa Savremeni trendovi u psihologiji* (str. 149-150). Novi Sad: Filozofski fakultet.

Šakotić-Kurbalija, J., Stojaković M. i Kurbalija D. (2013). Povezanost kvaliteta bračnog odnosa sa sociodemografskim varijablama. *Knjiga rezime sa naučno-stručnog skupa Savremeni trendovi u psihologiji* (str. 181-182). Novi Sad: Filozofski fakultet.

Šakotić-Kurbalija, J., Trifunović, B. i Kurbalija D. (2017). Efekti ekonomskog stresa na kvalitet i stabilnost bračnog odnosa. *Primenjena psihologija*, 10(2), 263-280.

Wiemann, J. M. (1977). Explication and test of a model of communicative competence. *Human Communication Research*, 3(3), 195-213.

EXISTENTIAL UNCERTAINTY AND MARITAL RELATIONSHIPS: MAIN RESEARCH FINDINGS AND CONCLUSIONS

Abstract: *The paper gives an overview of the most important research findings in context of marital relations within the project "Effects of existential uncertainty on individual and family in Serbia". The first research was focused on the population of cohabitating or married women. The second research was focused on married couples; while the third study included individuals of both sexes, who have been in a relationship for at least a year, regardless of whether they live with their partner or not. Based on ten years of experience in collecting data on the functioning of marital relations in Serbia, it is clear to us that for the understanding of complex interpsychic processes, not only the most valuable, but also practically necessary data are collected from both partners. However, when participation in the research process is voluntary and without any compensation, practically the only ones who return fully completed both questionnaire batteries are spouses who are very satisfied with their relationship or at least need to present themselves that way. Therefore, no matter how large samples we have, we cannot draw conclusions about the "state of marital relations in Serbia", but, based on the collected answers, we can draw conclusions about relationship between the examined variables. When data are collected on cohabitating or married individuals, the variability of relationship satisfaction is somewhat higher, but we can only draw conclusions about intrapsychic processes in the marital context.*

Key words: *partner relationship, relationship satisfaction, marital quality, marital stability, potential for divorce*